

УДК 111.7:211.5

Л.В.ГОЛОВКО

Запорізький національний технічний університет, Запоріжжя

СВОБОДА БУТТЯ РЕЛІГІЇ В СУСПІЛЬСТВІ

У статті дається аналіз питань, які стосуються релігієзнавчого та філософського осмислення категорії «свободи совісті», «свободи релігії», «свобода в релігії», «свобода віросповідання», «свобода церкви», «свобода совісті» й «толерантність».

Ключові слова: свобода релігії, свобода совісті, свобода віросповідання, свобода в релігії, свобода церкви, толерантність, віротерпимість

Вступ

Релігія – суть явище суспільне. Вона органічно вплетена в структуру соціуму і є одним із важливих її компонентів, які знаходяться в тісних взаємозв'язках та взаємодії з іншими елементами суспільства. В цьому контексті надзвичайно важливою, як в теоретичному, так і в практичному вимірі, постає проблема свободи буття релігії в суспільстві. В історичному і сучасному прочитанні ця проблема залишається вельми актуальною і багатоаспектною. Свобода буття релігії в суспільстві включає: характер взаємовідносин держави та релігії; місце, функціональну роль релігії в суспільстві; правовий статус релігії і церкви, рівень можливості реалізувати їм свої функціональні потенції в конкретному соціумі; комплекс проблем, пов'язаних з правовими свободами людини в аспекті її ставлення до релігії та церкви, умовами і можливостями її вільної самореалізації в системі релігійних координат. В правовій інтерпретації за своєю суттю поняття «свобода совісті» виявляє соціальну природу цієї свободи, розкриває її зміст, практичне наповнення в контексті прогресивних і негативних тенденцій історичного розвитку держави. В кожен історичну епоху рівень повноти вияву свободи совісті був залежний від змісту та характеру соціальних відносин, рівня розвитку продуктивних сил, від інтересів того чи іншого класу релігійних організацій, навіть світоглядних уподобань окремих правителів. Совість у кожній людині вільна онтологічна. Держава не дає і не «дарує» права на свободу совісті, вона лише окреслює правовий простір, у якому віруючий індивід мав би можливості вільної самореалізації згідно з вибором своєї совісті.

Об'єкт дослідження – релігієзнавче осмислення категорії «свобода совісті» в її правовому вимірі, а саме в контексті свободи вибору релігії і законодавчого і законодавчо врегульованих можливостей його практичної реалізації, тобто осмислення правових основ свободи індивіда у ставленні до релігії, його самовизначення і самореалізації в рамках сакрального чи

секулярного простору буття. **Предметом дослідження** є свобода совісті як специфічна вибіркова й узгоджена активність свідомості, совісті та волі індивіда, що спрямована на його самовизначення в духовній реальності.

Мета статті

Аналіз проблеми свободи буття релігії в суспільстві через категорію «свобода совісті».

Обговорення проблеми

В зарубіжній філософській, юридичній, релігієзнавчій і в теологічній літературі, присвяченій проблемам свободи совісті, останню часто розуміють як свободу релігії, як свободу віросповідання або як свободу церкви. Нерідко ці поняття подаються як тотожні. Не виходить за рамки свободи релігії законодавче визначення свободи совісті в законодавчо-нормативних актах багатьох держав[1]. Поняття «свобода совісті» звужується в даному випадку до поняття, що характеризує лише правовий простір забезпечення релігії. Такий підхід до визначення свободи совісті виключає з її змісту свободу на вільну думку щодо релігії, свободу від релігії, свободу її заперечення. Свобода релігії – це по суті свобода релігійної совісті. «Свобода совісті» й «свобода релігії» – поняття взаємопов'язані, але не тотожні. Якщо перше поняття охоплює своїм змістом широку сферу духовного, світоглядного буття людини, в якій вона самовизначається і самореалізується, то друге – «свобода релігії» – постає як свобода вибору і самоствердження індивіда лише в межах релігійного життя. Свобода релігії визначається як свобода вибору релігії, як свобода віросповідання, відправлення релігійного культу. Вона характеризує економічні, правові, суспільно-політичні можливості і гарантії щодо вільного релігійного самовизначення. Можна сказати, що свобода совісті, як релігієзнавчо-правова категорія розкриває свою сутність поняття «свобода релігії», яке містить у собі два аспекти свободи совісті: самовизначення особистості у сфері релігійного світогляду, релігійних орієнтацій, а також її самореалізації в сфері релігійного вибору. Структурно поняття «свобода релігії» має два основних компоненти: «свобода віросповідань» і «свобода церкви».

Розглядаючи категорію «свобода релігії» через поняття «свобода віросповідань» і «свобода церкви», треба звернути увагу ще й на поняття «свобода в релігії». Це специфічне релігієзнавче поняття, яке практично не вивчається в науковому обіході. Воно характеризує міру свободи, яку допускає те чи інше віросповідання для своїх прихильників у справі реалізації віросповідної практики, тлумачення положень свого релігійного вчення. Мова йдеться про рівень свободи віруючого в просторі його релігійного вибору, релігійних уподобань. «Свобода релігії» є важливим аспектом свободи совісті віруючої особистості в предметному полі «Церква – віруючі». Вона виявляє себе у можливості для віруючої людини вільно самореалізуватися в релігійному колективі в рамках певних норм без втручання одновірців або керівників релігійної організації. Реалізація принципів свободи в релігії в рамках тієї чи іншої конфесії є

Свобода буття релігії в суспільстві

проблематичною, бо історія релігії засвічує, що та чи інша Церква, віросповідний напрям можуть нетерпимо ставитися до будь-яких спроб з боку віруючих проявити свободу думки щодо окремих положень віровчення. Відомо, що в ранньому християнстві такі спроби сприймалися як єретичні, а віруючі жорстко переслідувалися. Таким чином, протягом всієї своєї історії практично кожна Церква, віросповідний напрям, конфесія оберігали своє віровчення, не допускали спроб їх вільного осмислення і тлумачення з боку своїх прихильників. При всіх позитивних змінах і сьогодні релігійні організації практично не допускають якихось елементів свободи в релігії для своїх вірян. В структурі означених вище понять, які розкривають сутність і зміст релігієзнавчої категорії «свобода совісті» надзвичайно важливим є поняття «толерантність» («терпимість»). Проблема толерантності міцно пов'язана з проблемою свободи взагалі і свободи совісті зокрема. Вона є фундаментальною основою, умовою утвердження ненасильства в справах віри, бо істину треба шукати в серці кожної людини. Люди не мають право примушувати інших діяти згідно з нашим баченням істини.

Захист власного вибору, самовизначення вимагає від індивіду поваги до вибору інших. Проблема терпимості до інших, наприклад, релігійних організацій, підпорядковується проблемі самовизначення особистості у духовній сфері, утвердження життєвої позиції. Толерантність сприяє свободі вияву вільної совісті людини і можливості жити згідно з її вибором. Отже, вона є не лише умовою проголошення права на свободу релігійного вибору або певних світоглядних орієнтацій, а й своєрідний механізм його реалізації на практиці. Толерантність має декілька визначальних принципів, які є необхідною основою як свободи совісті, так і її власного вияву. Серед них:

1. Визнання рівності, суверенності, свободи релігії і переконань особистості. Толерантність у своїй основі зорієнтована на головну вимогу: «визнавати інших рівними тобі самому»[2]. Як міжнародно-визначений принцип, він має свою форму виразу: «All different – all equal» (Всі різні – всі рівні).

2. Визнання права суб'єкта комунікації на власне розуміння істини, на власну правду, життєву позицію, світоглядні та релігійні цінності. При цьому їхня культурна, світоглядна, релігійна своєрідність розглядається як їх гідність. Водночас визнається цінність плюралізму і плюралізм як цінність.

3. Безумовна відмова від монополії на істину, відкритість та повага до інших. Претензія на включне володіння істиною в релігійному контексті веде зрештою до релігійної нетерпимості: з борцями за віру домовитися неможливо. Якщо аналізувати толерантність на індивідуальному рівні, то виявляється, що вона постає як особистий умонастрій, життєва установка, яка дозволяє бачити в іншому «Я» цінність, рівнозначну власному «Я». В такому контексті толерантність – це внутрішнє подолання нетерпимості до чужого на рівні власної совісті, а водночас і повага до тієї частини правди, яку захищає інше «Я». Толерантність у своїй сутності виявляє себе не в Свобода буття релігії в суспільстві

прагненні досягти єдності у поглядах, наприклад, суб'єктів міжконфесійних відносин, а постає як усвідомлене визнання права на існування «чужої правди», іншого бачення проблем і світосприйняття. На думку французького політика Едгара Пізані толерантність – це принцип утвердження культури розмаїття в індивідуальній та суспільній свідомості, а водночас і основа пошуку компромісу, злагоди. Отже, вона виявляє себе як прагнення єдності в розмаїтті. Цей принцип є дуже важливим в аспекті міжконфесійних та міжцерковних відносин. Проте слід зауважити має обов'язковим характер взаємозалежність свободи совісті та терпимості. Життя підтверджує, що індивід реалізує світоглядний і релігійний вибір своєї совісті не завжди однозначно і його дії не завжди передбачають терпимість до поглядів інших людей. Тобто толерантність містить у собі і певну перевагу своїх власних переконань і свого життєвого вибору. Треба враховувати і те, що якщо вільний релігійний вибір став переконанням особистості, то він набуває для неї характеру абсолютності. Інші релігійні погляди в цьому контексті оцінюються як помилкові, а тому до них ставляться не завжди терпимо. Толерантність має межу, «бо терпиме ставлення, скажімо, до переконань інших людей як абсолютний характер моральної вимоги зумовлено вірою в істинність своїх переконань, передбачає нетерпимість, бо істина в певному розумінні нетерпима» [3]. Нетерпимість, як відомо, породжує тільки нетерпимість. В своїй основі – це велика, історична, давня суспільна проблема. Нетерпимість (атолерантність) орієнтована на заперечення світоглядного, релігійного розмаїття, а іноді і на насильницький пошук одноманітності. Це чітко проглядається у сфері межконфесійних, міжцерковних й внутрішньо церковних відносин в Україні, в яких домінують елементи нетерпимості.

Проблема толерантності в сфері міжконфесійних відносин набула сьогодні у світі, зокрема в Україні, надзвичайної гостроти. Вона є вагомим принципом, чинником досягнення міжконфесійного, міжцерковного примирення у відносинах окремих церков, конфесій, що діють в Україні. Толерантність виступає критерієм оцінки культури міжконфесійних відносин. Зауважимо, що толерантність в сфері міжконфесійних взаємин виявляє себе як віротерпимість. Ідея віротерпимості в історичному контексті поставлена в ролі одного із елементів свободи совісті. Віротерпимість, як поняття, зародилась ще в період гонінь на перших християн. Воно несло в собі ідеї свободи віросповідань, свободи релігії, свободи совісті і значною мірою відображало соціальне, правове становище іновірців у державі з якоюсь офіційно визнаною релігією. Основні структурні елементи цього поняття – це право сповідання будь-якої релігії і право на публічну відправу релігійного культу. Віротерпимість передбачає наявність конфесій держави або існування в ній якоїсь панівної чи привілейованої релігії. Саме така держава постає в ролі церкви, засуджує кожного прихильника іншої релігії як єретика. Віротерпимість потребує обов'язкової санкції закону, оскільки через відсутність такої санкції вона практично неможлива. За своєю сутністю вона може мати різні межі прояву, відобразити можливість Свобода буття релігії в суспільстві

жити на території конфесійно орієнтованої держави, мати свої релігійні переконання, однак із забороною їх публічного вияву. Можлива і інша ситуація, коли віруючі прихильники терпимих конфесій мають змогу жити на території держави з державною релігією, публічно сповідувати свої переконання, однак їх громадські права при цьому обмежені в порівнянні з правами представників пануючої релігії. Залежно від конфесії можлива й диференційована віротерпимість, як це було, зокрема, в Російській імперії, а сьогодні зберігається в багатьох країнах де існує офіційно визнана або ж державна церква.

Віротерпимість, якщо розглядати її в історичному контексті, має власну логіку розвитку – від простої, з боку конфесійно орієнтованої держави поступки іновірцям до надання їм обмежених громадських прав. З розвитком і демократизацією суспільства межі віротерпимості розширюються. Іновірці вже можуть бути зрівняні в політичних і громадських правах з прихильниками пануючої релігії. Так, віротерпимість переростає в свободу віросповідання, а за умов світської держави – у свободу релігії. Нерідко в основі релігійної терпимості лежать прагматичні причини політичного, економічного, міжнародного характеру. Ця прагматично зорієнтована віротерпимість спостерігалася в Римській імперії і, зокрема, в Росії, де на тлі загальної нетерпимості до іновірців православно орієнтованої держави мала місце відносна терпимість щодо протестантських громад. Проблема віротерпимості і сьогодні є актуальною для багатьох держав світу. Не випадково Генеральна Асамблея ООН в 1981 році прийняла «Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань» [4].

Висновки

Узагальнюючи, можна сказати, що свобода совісті – суспільний феномен. Вона перебуває в нерозривному зв'язку із сенсом, світоглядними координатами буття людини. Як поняття, «свобода совісті» відображає умови, за яких можливе вільне світоглядне самовизначення особистості, її духовне становлення, розвиток. За своїм змістом це поняття багатосистемне, його сутність навантаження нерідко визначається залежно від предметного поля дослідження – філософія, етика, політологія, право, релігієзнавство, теологія. У найбільш загальному (філософському) прочитанні свобода совісті виявляє себе як внутрішня здатність особистості оцінювати, осмислювати різні світоглядні парадигми, вільно, без зовнішнього силового спонукання. Таким чином, у філософській інтерпретації свобода совісті постає як періодично вибірково й узгоджена активність свідомості, совісті та волі індивіда, що спрямована на його самовизначення в духовній реальності. Коли йде мова про релігієзнавче осмислення свободи совісті, то можна стверджувати, що склалася традиція рефлексії цього поняття в його правовому вимірі, а саме в контексті свободи вибору релігії. Тобто йдеться про правові основи свободи індивіда у становленні до релігії, його самовизначення. Часто в цьому зв'язку вживається термін «свобода релігії».

Перспективи подальших наукових досліджень:

Свобода буття релігії в суспільстві

- аналіз взаємовідносин церкви і держави в умовах глобалізації.

Список використаної літератури:

1. Савельев В.Н. Свобода совести: история и теория. – М., 1991. – С.121-125
2. Гегель Г.В.Ф. Философская пропедевтика //Работы разных лет. –Т.2. – М., 1973. – С.71
3. Ющенко Ю. Толерантність як філософсько-світоглядна проблема// Філософська і соціологічна думка. - 1990. - №4. – С.54
4. Свобода совести, вероисповедания и религиозные организации – К., 1996. – С.75-80
5. Бабій М.Ю. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення – К.,1994
6. Про свободу совісті, релігії і переконань. – К., 1996
7. Релігійна свобода: історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення – К., 1998
8. Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії. – К., 1999.

Л.В. ГОЛОВКО

Запорожский национальный технический университет, Запорожье

СВОБОДА БЫТИЯ РЕЛИГИИ В ОБЩЕСТВЕ

В статье дается анализ вопросов, которые касаются: религиозного и философского осмысления категорий «свобода совести», «свобода религии», «свобода в религии», «свобода вероисповедания» и «свобода церкви», «свобода совести» и «толерантность».

Ключевые слова: свобода религии, свобода совести, свобода вероисповедания, свобода в религии, свобода церкви, толерантность

L.GOLOVKO

Zaporozhye national technical university, Zaporozhye

FREEDOM OF RELIGION EXISTENCE IN A SOCIETY

In article the analysis of questions which concern is given: religious and philosophical judgement of categories «freedom of worship», «religion freedom», «freedom in religion», «freedom of denomination », «church freedom», «freedom of worship» and «tolerance».

Key words: Religion freedom, a freedom of worship, freedom вероисповедания, freedom in religion, church freedom, tolerance

Стаття надійшла 09.04.11р.